

Texas A&M Üniversitesi Öğretim Üyelerinden
Prof.Dr. Turgut VAR:

" TURİZMDE ARZ TALEBİ YARATACAKTIR DİYE BİR KURAL YOKTUR"

Nazmi KOZAK

Turizm ekonomisi, Turizm fiziksel planlaması, turizm pazarlaması, turizm politikası ve planlaması, turizmin sosyal etkileri ... başta olmak üzere turizmle ilgili birçok alanda araştırmaları ve yazılarıyla tanınan Prof.Dr. Turgut VAR, ANATOLIA Dergisi'nin bu sayıdaki konuğu.

Prof.Dr. Var, başta ABD olmak üzere Türkiye, Kanada, Arjantin, Hindistan'da turizmle ilgili olarak çeşitli araştırma ekiplerinde etkin görevlerde bulunarak sayısız araştırmalar yapmış. Bu çalışmaların bazıları; Amerika'da Okanagan'ın Turizm Talep Fonksiyonlarının Belirlenmesi, Hawaii'de Suya Dayalı Rec-reasyon Alanlarının Planlaması, Turizmin Sosyal ve Ekonomik Etkileri, Alberni Cloyoquot Turizm Gelişme Stratejilerini Belirleme Araştırması ... Prof.Dr. Var'ın bunlara ek olarak Türkiye'de de çok sayıda yaptığı ve katıldığı araştırmaları bulunmakta.

1964 yılından bu yana turizm alanında çalışmalarda bulunan Prof.Dr. Var, yurtdışında çok sayıda üniversitede ders vermiş, sayısız öğrenci yetiştirmiş. Prof.Dr. Var'ın çalıştığı üniversiteler : ODTÜ, Kansas Üniversitesi, Hawaii Üniversitesi, Simon Fraser Üniversitesi.

Prof.Dr. Var, Haziran 1987'de Texas A&M Üniversitesi'ne geçmiş, ve o tarihten buyana çalışmalarını burada sürdürmektedir. Texas'daki öğretim üyeliği yanında Prof.Dr. Var, "Texas Tourism and Recreation Information Program" koordinatörlüğünü de yürütmektedir.

Annals of Tourism Research, Management Science, Recreation Canada, Journal of Travel Research başta olmak üzere çeşitli dergilerde sayısız makalesi yayınlanan Prof.Dr. Var'ın, Charles E. Gearing ve William W. Swart ile "Planing for Tourism Development" adında bir kitabı da bulunmaktadır.

Annals of Tourism Research Dergisi'nin "Research Notes" bölümünün editörlüğünü de yürüten Prof.Dr. Turgut Var. bundan başka iki ayrı dergide de editörlük yapmaktadır.

ABSTRACT

INTERVIEW: Professor of Texas A&M University
Prof. Dr. Turgut VAR
**"THERE IS NO RULE: DEMAND GENERATES
SIMPLY IN TOURISM"**

The guest of the Review of Anatolia in this issue is Prof. Dr. Turgut VAR from Texas A&M University. We talked with him about the present and future situation of world tourism led by transformation and phases of Turkish Tourism from beginning till today and the actual problems of it.

ANATOLIA: Sayın Var, konuşmamıza, izin verirseniz öncelikle özel sorulardan başlamak istiyorum. Üniversite eğitiminiz hakkında bilgi verir misiniz? Hangi üniversiteden diploma almıştınız?

VAR: Lisans eğitimini Amerika'da yaptım; Claremont Mac Kenna College'de. Burası Reagan'ın, Freadman'ın bulunduğu üniversite. Şu anda kendi çapında en üst seviyelerde olan bir üniversite. 1000-1200 kişilik bir yer. B.A. derecemi oradan aldım. O zaman benim tezimin konusu Avrupa Turizm Sanayii idi. Yıl 1959.

ANATOLIA: Daha sonra...

VAR: 1959'dan sonra Chicago Üniversitesi'ne (University of Chicago) gittim. Buradan M.B.A. derecemi finansman alanında aldım. Ve doktora çalışmalarına başladım burada. Tezimin büyük bir kısmını da bitirdim. Bu aralar Türkiye'den davet geldi ODTÜ'de ders vermeye için. 1962'de ODTÜ'ye geldim. Orada ders vermeye başladım. ODTÜ'de İdari Bilimler Fakültesi'nde derslere girmeye başladım. Sanırım bu yıl ODTÜ yeni kampüsüne taşınmıştı. Öğretim görevlisi olarak göreve başladım.

ANATOLIA: Bu arada Ankara Üniversitesi'nde doktora çalışmalarında buldunuz...

VAR: Evet. Doktora çalışmalarımın büyük bir kısmını Amerika'da yaptığım için, kalan bölümünü de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde tamamladım. Bu nedenle de tekrar Amerika'ya gitmeme gerek kalmadı. Doktora derecemi 1965-1966 öğretim döneminde Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde muhasebe sahasında aldım.

ANATOLIA: Efendim esas uzmanlık alanınız nedir?

Sizin birçok alanda çalışmalarınızı görüyoruz...

VAR: Eskiden akademik bir konu olarak turizm olmadığı için herkes kendi uzmanlık sahasında çalışırdı. Ben Chicago Üniversitesi'nden finansman-muhasebe sahasında M.B.A., Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ise muhasebe sahasında doktora derecesini aldım. Doktoramı bitirir bitirmez Stanford Üniversitesi beni istedi. 1967 yılında Stanford Üniversitesi'ne gittim.

ANATOLIA: Stanford'da kaç yıl ders verdiniz?

VAR: Bir yıl çalıştım. Doktora sonrası çalışmamı bir yıl olarak burada yaptım ve ICAME sertifikasını aldım. ICAME'nin anlamı, "İşletmecilik Eğitimi Verme Sertifikası" gibi bir şey. İngilizce olarak, "International Center For Advancement of Management Education" yazılıyor.

ICAME Sertifikası da yine muhasebe-finance alanında. Sonra tekrar Türkiye'ye döndüm; 1967'den 1971'e kadar Türkiye'de kaldım. Bu yıllarda şu çalışmalarım oldu: Bir tane turizm sektörü planlama çalışmasına katıldım. Onun dışında Tekdüzen Muhasebe Sistemi'nin geliştirilmesi çalışmalarım oldu. Bu çalışma oldukça uzun sürdü, onbir yıllık bir çalışma oldu. Ayrıca, İktisadi Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonu çalışmaları vardı. 1970'lere kadar devam etti. Onun dışında Kuşadası'nın planlaması konusu vardı. Kuşadası Dilek Yarımadası'nın turizm planlaması çalışmalarına katıldım. Bu konuda Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte çalıştım. Daha sonra proje uygulanmadı. Daha doğrusu projeyi finanse edecek bir kuruluş bulunamadı. 1971 yılından itibaren hemen hemen yurtdışındayım. 1971-1973 yılları arasında Kansas Üniversitesi, 1973-1987 yılları arasında Simon Fraser Üniversitesi ve 1987 yılından bu yana ise Texas A&M Üniversitesi'nde çalışıyorum. Buraya geçmemin sebebi, Simon Fraser Üniversitesi daha ziyade lisans seviyesinde eğitim yapan bir kuruluştur. Turizm konusunda herhangi bir doktora ya da master programı yoktu. Bu sebeple talebelerime mecburen ya iş idaresi ya da coğrafya dalı ile ilgili doktora tezleri yazdırmak durumunda kalıyordum. Texas'tan istek gelince, buraya geçtim. Çünkü Amerika içerisinde, hatta dünyada en büyük turizm eğitimi veren doktora programı Teksas Üniversitesi'ndedir.

Şu anda 120 tane doktora programı mezunu var. "Texas A&M Ekolü" diye bir ekol var Amerika'da. Bizim

Dikkat ederseniz Türk sanayicileri, Türk ihracatçıları, Türk turizmcileri yavaş yavaş dışarıdaki uygulamaları öğreniyorlar. Eğer İngiliz tur operatörleri yahut da Alman tur operatörleri bu yola gidiyorsa, onun karşılığında, bakıyorsunuz Türkler kendileri birşeyler kuruyor. Birşeyler yapmaya çalışıyor. Son 2-3 yıl içerisinde Amerika'daki gelişme çok olumlu. Bakıyorsunuz Türkler seyahat işlerini organize ediyorlar.

bölümümüz, tabii kaynakların korunması ile turizmin beraber yürütülmesini savunması ile tanınır.

ANATOLIA: *Sayın Hocam, turizm alanında çalışmalar yapmanızın belli bir nedeni var mı?*

VAR: Bana en çok sorulan sorulardan biri; nasıl bir muhasebeci turizmde çalışır? Ben hep şu karşı soruyu sorarım: Şuraya 40 milyon dolar yatırdınız, eğer bu bir otel olmasaydı, bir fabrika olsaydı, hemen muhasebeci veya finansman uzmanı çağırırdınız. Bir otelin idare edilmesi, mali yönden idare edilmesi çok büyük bir muhasebe bilgisini gerektiren bir şeydir. Yatırımın otel ya da başka birşey olması problemleri değiştirmiyor. Yine bankadan kredi alınıyor, yine dahili olarak stok kontrolü var, dahili olarak hesapların çıkarılması yine lazım. Hatta daha zor bir durumu var otel işletmenin; anında hesap çıkarmak gerekir. Müşteri geldi, iki gün kaldı, ayrılacağı zaman hesabı hemen çıkarmanız lazım. "Size faturayı sonra gönderelim" diyemezsiniz. Stoklama olmadıysa idari problemleri çoktur. Sadece otel işletmek değil, havayolları için de aynı şekilde; satılmayan bir uçak koltuğunu saklayamazsınız. Yani muhasebe-finance çok enteresan konulardır, bunların uygulaması olduğu için turizme girdim. Sonunda da birçok kişi, turizmin sadece bir eğlence değil, bir iş alanı olduğunu, ciddi bir uğraşı olduğunu anladı. İlk üniversiteye başladığımda, bu konu tamamen bilinmeyen birşeydi. Herkes lügata bakacak kadar bu konuda bilgisizdi. Harp sonrası uluslararası trafik çok çok azdı. Şimdi 300-400 milyon insan seyahat ediyorsa, o zamanlar 5 milyon insan ancak seyahat edebiliyordu. Turizmin gelişmesine paralel olarak da bizim kendi mesleğimizde değişimler oldu. Şu anda Amerika'da olsun, diğer ülkelerde olsun turizm konusu yeterince gelişmiş durumda değil. Onun için mesela coğrafyacı kendi disiplini içerisinde faaliyet göstermek zorunda ama, uygulamada turizm konusunda çalışıyor genellikle. Sosyoloji aynı şekilde, antropoloji, psikoloji aynı şekilde...

ANATOLIA: *Sayın Var, dünya düzeyinde turizm alanında yaptığınız çalışmalarınız ile saygın bir yere sahipsiniz. Haklarınızla elde ettiğiniz bu konumunuzu Amerika'da değil de bir Türk Üniversitesi'nde çalışan bir bilim adamı olarak elde edebilir miydiniz? Başka bir deyişle çalışmalarınız için gereken katkı ve yardım Türkiye'de herhangi bir üniversite tarafından size sağlanabilir miydi?*

VAR: Türk üniversitelerinden ayrılma nedenim; ayrıldığım tarihte üniversiteler tatildeydi, öncelikle bunu belirtmeliyim. Çeşitli nedenlerden üniversiteler kapalı durumdaydı. 1971 yılında zannedersen beş ay kadar kapalı kaldı. Ben Türkiye'den şikâyet ya da başka bir nedenle ayrılmış bir kimse değilim. Memnunsuzluk dolayısıyla ayrılmadım. Ayrılma nedenlerimden bir tanesi; insanın kendini dünya çapında tanıtabilmesi için araştırma yapması ve bu araştırmayı yapabilmesi için de bu çalışmaları yapanların yanına gitmesi gerekir. Diyelim ki, kalp değiştirme konusunda çalışırsa, bu çalışmaların yanına gitmesi gerekiyor o kişinin. Yurtdışında olmama beraber Türkiye'deki dostlarımla hiçbir zaman temasımı kaybetmiş değilim. 1980 yılında Ege Üniversitesi'ne geldim, üç ay

ders verdim. Boğaziçi Üniversitesi'ne çeşitli zamanlarda geldim. TUGEV'in kurulmasında geldim. Turizm eğitimi seminerleri için geldim. Yaklaşık olarak yılda üç kez Türkiye'ye geliyorum.

ANATOLIA: *Bu arada Türkiye'de yayınlanan yazılarınızda oluyor...*

VAR: Tabii, bu arada bir hayli kitap, yazı v.s. oldu. Bir Türk Üniversitesi içerisinde çalışmanın bazı güçlükleri var. Benim bir yerden tekaüdiye almam lazım, eğer kısa bir süre işimi bırakırsam bu güçlüğü aşabiliyim. Bütün bunlara rağmen geçen yıl beş tane Türk vardı, yanımda doktora çalışmaları yaptılar. Ben Türkiye dışında olmakla beraber Türkiye'ye daha yararlı olabiliyorum. Türk üniversitelerinin imkânları çok kısıtlı. Benim burada kendi kitabımı kendim bastırmam gerekiyor. Bu arada bastırılan kitabın dili Türkçe oldu mu, okuyucu sayısı yönünden daha kısıtlı oluyor. Yurtdışında olduğum zaman üç dergi çıkarabiliyorum, üç tane derginin editörlüğünü yapıyorum. Bu imkân nasıl sağlanıyor? Sekreterim oluyor, telefon için üzülüyorum.

ANATOLIA: *Efendim yukarıda da değindiğiniz gibi, Türkiye'den ilişkinizi koparmamışsınız. Bu nedenle, ülkemizi ve özellikle üniversitelerimizin durumunu yakından biliyorsunuz. Söyler misiniz, Türkiye'de üniversite eğitimi ne düzeyde? Türkiye'de evrensel bir üniversite eğitiminden söz edilebilir mi?*

VAR: Başka ülkeleri çok iyi bildiğim için, Türkiye'yi pek fazla küçümsemiyorum. Çünkü Türkiye'nin kendi çapında yaratmış olduğu imkânlar oldukça kıt. Türkiye, 57 milyonluk bir ülke. Bu 57 milyonluk ülkenin herkese okuma-yazma öğretme zorunluluğu var. Okuma-yazma düzeyini % 25'lerden % 75'lere çıkarmak büyük bir başarı.

Eskiden üniversitelerde erkek egemenliği vardı. Şimdilerde kadınlar da büyük oranda ilgilenmeye başladılar. Bu olumlu bir gelişme. Türk yazarlarının eserleri, dışarda da yayınlanmakta, bunu hissedebiliyorsunuz. Yabancı bir bilimsel dergiyi açtığınız zaman, bir Türk ismi görebiliyorsunuz. Üniversitelerin eksiklerinden biri, herkese üniversite eğitimi verememesidir. İstiyoruz ki, herkes üniversitede okusun. Herkes üniversite eğitimini ucuz olarak yapsın istiyoruz. Eğitime bir çeşit yatırım olarak bakma eğilimi var. Sistem herkese yetmiyor. Herkesin kompüter öğrenmesini istiyorsunuz. Orada yapacağınız yatırım çok daha büyük. Onun dışında kitap yatırımı büyük bir yük. Yurt dışından gelen kaynaklar çok pahalı. Yani bir kitabı 40-50 dolara alabiliyorsunuz. Kaynaklar kısıtlı, talep fazla. Bunun sonucunda kalite düşüyor. Fakat son zamanlarda güzel gelişmelerden birisi, yabancı dil öğrenimi. Büyük çapta İngilizce bilen öğrenci sayısı arttı. Şimdi bir üniversite öğrencisi rahatlıkla yabancı bir yayını okuyabiliyor. Hepsisi değil ama, dili iyi olanlar okuyabiliyor. Yani bazı önemli gelişmeler var. Bundan sonra ne yapılabilir? Talep fazla. Eğitime olan bu talep karşısında acaba gerekli iş sahaları yaratabiliyor mu? Dün kongrede, turizm eğitimi alanların % 50'sinin başka alanlara kaydığı söylendi. Sosyal olarak sizden bir üniversite diploması bekleniyor. "Bir

üniversite diploması alalım da, ondan sonra herhangi bir mesleğe yönelim" deniliyor. Bu tıp, mühendislik sahalarında daha başka. Çünkü orada talep daha fazla. Onun dışında olan sahalarda, belki turizm tam oluşmakta olduğundan daha az oluyor. Hatta şöyle tahmin ediyorum; bir otel idarecisi eğitimi görmüşle, genel turizm eğitimi görmüş arasında da bir fark oluyor. Otel idarecisi, hemen çalışabilecek duruma geliyor da, ötekisi daha fazla kendisini tanıtmaya yahut da göstermesi yoluna gidiyor. Şimdi, eğer bir kalite standartı tutturulursa, üniversiteler kendi aralarında bir koordinasyona girip, belli dersler her yerde tekrar edilmeden bir ihtisaslaşma yoluna girilebilir, kalite daha da yükselebilir. Rakamlardan biraz korktum: Çok büyük rakamlar var; denildi ki, "28 tane Meslek Yüksekokulu turizm programı, 7 tane dört yıllık program, 5 tane yüksek lisans programı ve 3 tane de doktora programı" var. Şunu söyleyeyim; bütün Amerika'da doktora veren üç tane program var.

ANATOLIA: *Turizm doktorası veren...*

VAR: Evet. Üç tane var. Bütün Amerika içerisinde yüksek lisans eğitimi veren yaklaşık olarak 10-15 taneyi geçmez; ki Amerika 280 milyon bir ülkedir. Onun dışında Meslek Yüksek Okulu düzeyinde olanların hepsi birbirine benzer standart bir program takip ederse, bir problem yok. Fakat bunların kaliteleri birbirinden çok farklı olursa, mesela Boğaziçi Üniversitesi'nin Meslek Yüksekokulu ile Niğde Meslek Yüksekokulu turizm programları arasında kalite farkı olursa, tabiiyle hiçbir tam istenilen eğitimi veremez.

ANATOLIA: *Sayın Hocam, bu okulların önemli bir bölümünün bir binası, bir müdürü ve bir de levhası var. Başkaca birşey yok...*

VAR: Bunları belli safhalarda birleştirmek lazım. Çünkü bunlar ne kadar gelişirse, o zaman daha fazla imkânlar sağlanacak. Mesela, Meslek Yüksek Okulu turizm programı sayısı daha az sayıya indirilmeli. Sizin dediğinize göre, sadece ismi var, laboratuvarları vb. yok. Birşey de talepten kaynaklanıyor; kati olarak biliyoruz, herkes diyor ki, "bizim 60 bin eleman ihtiyacımız var", ama zannediyorum bu 60 binin 40 bin kişisi mutfak ve ön hizmetler vb. konusunda. Onlara laboratuvar vb. gerekecek. Bunun bir problem olmaması gerekir, yani zamanla çözülecektir. Bir taraftan bakıyorsunuz ki, mezun olanlar

başka alana kayıyor; öte taraftan da şikayet ediyoruz, "gerekli işgücü yok" diye. Böyle tezat taraflarımız var.

Personel ihtiyacı konusunda bir istatistiki baz olmadığı için, bu rakamlar sadece otel sayısı şu kadardır. Yatak başına şu kadar personel çalıştırılması gerekir, bu rakamlardan yola çıkarak elimizde şu kadar personel var, şu kadar açık var deniliyor. Kongrenin (I. Ulusal Turizm Kongresi) bugünkü konuşmalarında Teknik Üniversite tarafından yapılan araştırmada geçen bir husus var; deniliyor ki, büyük şirketler personelini kendisi yetiştiriyor. Bu önemli bir durum: Hiçbir zaman personelsiz kalmıyorlar. Çünkü idarecinin en büyük görevlerinden birisi devamlı personel akımı sağlamaktır. Bir misal vermek istiyorum: Mac Donalds gibi firmalarda bir idarecinin başarısı ölçülürken üç noktaya önem verilir: Birincisi, personel yetiştirilmesi, ikincisi mali konular, üçüncüsü de temizlik... Üç nokta var: Mali konuda gerekli yatırımı olan sermayeye artış kazandırıyor mu? Ondan daha önemlisi, uzun vadede personelini yetiştirebiliyor mu? Her çalışan işçi için üç tane ayrı işçi yetiştirilmiş oluyor. Ama bunları her zaman kullanmıyor. Onları, zamanla üç-beş saat çalıştırıyor. Gerçi ücretler pek yüksek olmuyor, ama kimseyi zorlayarak, yahut da askari ücretin altında çalıştırmıyor. Bu böyle olunca, o eğitim biraz daha anlamlı oluyor. Bu hususta yapılan çalışmalardan birisini TUGEV'de görüyoruz. TUGEV'in amaçlarından birisi, personel yetiştirmektir. Antalya'da deneme oteli kuruldu, fakat kapasitesi küçük. Yani TUGEV'in esas amacı, doğrudan doğruya eğitim yapmak değil TUGEV'in bir katalizör olarak yaygınlaşması önemli. Bugün aynı şeyi bu otele sordum, kaç personel yetiştirdiniz? diye. Acaba böyle bir eğitim programınız var mı? Yoksa personelinizin devlet tarafından yetiştirilmesini mi istiyorsunuz?

Tabii bunu daha üst kademelerde yapamazsınız. Mesela doktora programından yetişenler genellikle üniversitelerde ders verecek kimseler oluyorlar. Yani bunları otelci olarak yetiştiremezsiniz. Yüksek lisans daha başka amaçlı; üst seviyede idareci yetiştirme grubuna giriyor. Tahmin ediyorum ki, üzerinde çok durulması gereken bir konu yüksek lisans. İdarecinin yetiştirileceği bir düzey yüksek lisanstr.

ANATOLIA: *Sayın Var, Türkiye turizminin başlangıç yılları ile şimdiki durumu sorunları arasında farklılıklar nelerdir?*

Mac Donalds gibi firmalarda bir idarecinin başarısı ölçülürken üç noktaya önem verilir: Birincisi, personel yetiştirilmesi, ikincisi mali konular, üçüncüsünde temizlik... Üç nokta var: Mali konuda gerekli yatırımı olan sermayeye artış kazandırıyor mu? Ondan daha önemlisi, uzun vadede personelini yetiştirebiliyor mu? Her çalışan işçi için üç tane ayrı işçi yetiştirilmiş oluyor.

VAR: Başlangıç yılları, şüphesiz temel yatırımlar sorunlarıydı. Onların bir kısmı hâlâ devam ediyor. 1955 yıllarında en mühim sorunlardan birisi ulaşım sorunu. Ulaşım sorunu kısmen çözümlendikten sonra, bu sefer haberleşme sorunu gündeme geldi ve uzun yıllar devam etti. Bir yere otel kuruyorsunuz telefon sıranız gelecek diye bekliyorsunuz. Haberleşme sorunu çözümlendi. Ulaşım sorunu büyük miktarda çözümlendi, New York'a kadar uçak var. New York'tan sonra Houston'a yahut da Chicago'ya, San Francisco'ya kadar uçak var. Havaalanları büyük bir sorundu. Mesela Atatürk Havaalanı'nın geliştirilmesi, İzmir'de hava-alanı yapılması ve bunun dışında da başka yerlerin yapılması olumlu gelişmeler. Araba kiralama servislerinin faaliyete geçmesi, yavaş yavaş turistlerin ihtiyacı olan şeyler sağlanmış oluyor. Fakat bunun dışında da başka sorunlar çıkıyor. En başta kirlenme sorunu; hava kirlenmesi, sadece turizm yörelerinde değil, şehirlerdeki hava kirlenmesi de ortaya çıkıyor. Tatil yörelerinde su buluna-maması sorunu çıkıyor. Mesela İstanbul'da yaşanan susuzluk sorunu, gazetelerin yazdığına göre 26 günlük su kalmış. Atina'da yaşayan bir arkadaşım var, onlarda da 15 günlük su var. Bazı sorunlar uluslararası boyutta gündemde. Atina uzun zamandır aynı sorunla karşı karşıya, onlarda da büyük bir sorun var. Yine biz bir bakıma şanslıyız, çünkü çok yağışlı yörelerimiz var, biraz daha fazla akarsularımız var. Öte yandan kanalizasyon büyük, bir sorun. Kısa bir zaman önce buraya (Kuşadası'na) gelen yol yeterli idi. Kuşadası'na baktığımızda her tarafta yazlık konut var, her birinin birer arabası olsa, yapılan ikinci konutlar kadar daha araba gelecek buraya. Bunlara hizmet edecek bakkal vb. sayısının da dikkate aldığımızda, araba sayısı daha da artacaktır. Diğer yandan Kuşadası'na gelecek turistlerin de araba ile geldiğini düşündüğümüzde, yol sorunu çok daha bir gündeme gelecektir. Ve bu arabaların hava kirletmesi, konutların su ve deniz kirletmeleri problemleri gündeme gelecek. Bir genişleme problemi olacak. Bir başka problem de, üretilen malın pazarlanması sorunu. Görüyorsunuz problemler, fiziksel problemlerden pazarlama, yönetim konularına doğru gidiyor. İnsanlar nasıl idare edilir, pazarlama için hangi yollar izlenmelidir problemlerine doğru gidiyor; bu da normaldir.

ANATOLIA: Efendim, gerek Türkiye'de gerekse başta Amerika olmak üzere çeşitli ülkelerde turizm fiziksel planlama çalışmalarında bulunmuş biri olarak, turizm master gelişim planlarının yapılmasında nelere dikkat edilmelidir ki koruma-kullanma dengesi kurulabilsin?

VAR: Master planın en önde gelen unsuru, "acaba üreteceğim mala, üreteceğim hizmete talep olacak mı?" sorusuna cevap bulmaktır. Sonradan, ürettiğim bu mala talep var mı? diye sormaktan önce işin başında "bu mala bir ihtiyaç var mı? sorusunu cevaplamamız gerekmektedir. Bir misal vereyim: İzmir'de bir çiçekçi dükkânı açmak istiyorsunuz. En başta cevaplamamız gereken soru şudur: "Dükkânı nerede açacağız?" "Bu dükkâna ihtiyaç var mı?" Belli bir noktada 50 tane çiçekçi var ise, 51. çiçekçi dükkânını açmak doğru değildir. Fakat 50 dükkân da ka-

ranfil satıyorsa, gül satıyorsa, fakat bunlar içinde hiçbir dükkân orkide satmıyorsa, ona bakıyorsunuz. "50 tane var ama, bunların hiçbirisi benim yapacağım hizmeti yapmıyorlar, ben düşünler için orkide satacağım" düşüncesi siz de oluşuyor. Bu düşünceden hareket ederseniz, "acaba benim yetiştireceğim orkideyi alacak kimse var mı? Yeterli geliri var mı? Yani bu orkideye talep olacak mı? sorularına geçiyorsunuz. Daha sonra da yer seçimine geçiyorsunuz. "Acaba bunu nerede yapayım? İzmir'in Alsancak semtinde mi, yoksa Tepecik'te mi?" sorularını cevaplıyorsunuz. Turizmin daha başka bir özelliği de var: Dış ticaret unsuru olduğu için, sadece yurtiçinde piyasası var mı? sorusunu değil, acaba yurtdışından geleceklere de hitap edecek hizmetlerim var mı? Bu birinci unsur, en önemli unsur. Roma mimarı yapılarında tam kemer ortasında bir taş vardır; nirengi taşı derler ona. O taşı aldığınız zaman herşey çöker. Yani fazla kapasite yaratılmasının nedenlerinden birisi de, piyasa araştırmasının yapılmaması. İç turist mi, dış turist mi ağırlayacağının ortaya konması lazım. Yani hiçbir zaman arz talebi yaratacağı diye bir kural yoktur. Çok dikkatli olmak lazımdır. Ama; "ben oda sayısını arttırdım, öyleyse bekleyeyim, müşteri gelsin" yahut da "ben otomobil sayısını arttırdım, bekleyeyim müşteri gelsin." Eğer bütün araştırmalar talebin belli bir yönde artacağını gösteriyorsa, buna göre yatırım yapılmalı. Bu çözümlendikten sonra, diğer sorunlar; "tesisin büyüklüğü ne olacak? Nerede yapılacak? Nasıl yapılacak? Fiyatları ne olacak?"... Sorularının da cevaplanması gerekmektedir.

Daha sonra, yeterli su var mı? Kanalizasyon yeterli mi? Mühim konular bunlar. Devletin ilişkili olduğu konular bunlar. Amerikalıların da kaplumbağa sorunu var; Karaipeler'den gelen kaplumbağaların korunması konusu ortaya çıktı. Orada herhangi bir tesis yapmaya müsaade edilmiyor mecburen. Tabi bunlar devletle ilişkili konular. Fakat, "biz turizmimizi yılda % 5 artırmak istiyoruz" denilirse, diyelim ki şu anda 100 bin yatak varsa, önümüzdeki yıl yüzbeş bin yatak olması öngörülüyorsa, buna göre planlama yapılmalıdır. İleride yine aynı yöre halkı, "biz fazla turist istemiyoruz, sadece mevcut tesislerimiz dolsun, bu bize yeter" derse o da bir seçim.

ANATOLIA: Sayın Var, devletin turizm sektöründeki rolü ne olmalıdır?

VAR: Türkiye'de başlangıçta özel sektör çok küçük olduğu için, mecburen bazı yerlerin turizme açılması devlet öncülüğünde oldu. Bizim tekstil sanayimiz, çelik sanayimiz, uçak taşımacılığımız vb. hep devlet ölçülüğünde yapılmış. Neden devlet öncülüğünde yapılıyor? Çünkü daha evvel bütün bunlar kapitülasyonlarla çeşitli ülkelerin elinde olduğu ve sanayii çok geri olduğu için yatırımlar devlet eliyle gerçekleştirilmiş. Yani devletin uzun yıllar öncülük yapması istenen konulardı bunlar. En fazla tecrübe devlet elindeydi bu konularda. Uçak işletmeciliği, demiryolları işletmeciliği turizme uzun zamandan beri girmiş durumda. Fakat şimdilerde devlet artık yatırımlar ile değil, planlama ve yatırımlar için izin verme konumunda. Gittikçe bu daha azalacak, bazı konularda daha da azala-

cak. Mesela tanıtım konusu, tanıtım şimdi devlete yükleniyor. Zamanla devlet haklı olarak, "Siirt'te, Gaziantep'te oturan kimsenin vergisini alıyorum, onlarla gidip dışarıda tanıtma yapıyorum, sen burada onun kârını alıyorum. Bir miktar bize vergi veriyorsun ama..." gibisinden bir bilinçlenme ortaya çıkıyor ister istemez. Yani 35-40 yıllık gelişmeye bakılırsa, devletten beklediğimiz bazı konuların yavaş yavaş o hizmetten istifade edene kaydığı görülüyor. Vali çok iyi açıkladı (Aydın Valisi): "Herkes gidiyor evini kuruyor, herkes konfor istiyor, herkes su istiyor, herkes yol istiyor, herkes temiz hava istiyor, tabiiyle bunların faturasının istifade edenler tarafından ödenmesi gerekiyor" dedi. Mesela eskiden sadece kullandığımız su için para verirdiniz, kirli su için vermezsiniz. Şimdi belediyeler, kirli su kullanımından da para alıyorlar. Bu gelişim içerisinde sonuç olarak, bazı alışlagelmiş devlet hizmetleri özel sektöre geçiyor. Misal vereyim: Tekstil; devlet kotaları artırma rolünde bu alanda. Yani devlet, Almanya'ya yahut da Amerika'ya diyor ki, "bana kotaları artır". Turizm konusunda kota değil de, hiç olmazsa devlet oradaki ilişkileri iyileştirip, turistlerin buraya gelmesini kolaylaştırıcı rolü oynuyor.

ANATOLIA: *Sayın Hocam, Kongre'nin (1. Ulusal Turizm Kongresi) ilk günü yaptığınız konuşmanızda yaklaşan yeni ekonomik bunalımdan söz ettiniz. Bu ekonomik bunalımı biraz anlatır mısınız? Niçin bu kadar önemli bir bunalım? Türkiye turizmi açısından ne gibi sonuçlara açılabilir?*

VAR: Tesadüfler biraraya geliyor. Bu arada da Körfez Krizi ortaya çıktı. Fakat Körfez Hadisesi'nden önce Amerika'da yavaşlama oldu. Bilirsiniz, iktisadi krizler, yahut da dalgalanmalar vardır. Genellikle Amerika'da her on yılda bir yahut da 7-8 yılda bir iktisadi yavaşlama söz konusudur. Bu iktisadi yavaşlamadan Amerika, zamanla, 1-2 yıl içerisinde kendisini kurtarır. Şimdiye kadar, 1900'lardan beri hep böyle dalgalanmalar devam edegelmiş. Reagan Hükümeti'nin başa gelişinden bu yana en uzun refah dönemi yaşandı. Korkutan da bu... 10 yıl Amerika ekonomisi hep büyümüş. Bu sene, bir kere borsalarda büyük bir fiyat düşüşü oldu. İkincisi, Amerikan dolarının değeri % 40 azaldı. Buradan birşey beklemeniz lazım. Ve ilk defa Amerika bütçe açığını kapatma çabasına girdi. Bu

çabanın amacı, Amerikan Hükümeti dış ülkelerden daha az borç alacak. Yani dış ülkelerin; Japonya'nın, Almanya'nın, Suudi Arabistan'ın Amerikan piyasasına girip tahvil alma olanağı daha az olacak. Çünkü Amerika daha fazla borç almayacak. Bu üç temel faktör var. Tabii Körfez Mesalesi de araya girince, dört temel faktör biraraya geldi. Körfez Hadisesi bir hayli heyecanlandırdı. Tabii turizm buna çok hassas bir olay. Türkiye'yi tam Körfez'in içindeymiş gibi görenler oldu. Pek çok bakımdan da yakınız; petrol boru hattı bizden geçiyor, uzun zaman demiryolu ve diğer ulaşım da Türkiye üzerinden yapılıyordu.

ANATOLIA: *Sonuçları neler oldu?*

VAR: Şu anda Amerikan şirketlerinin zararları gittikçe büyüyor. Ve birçok otomobil şirketi işçilerini çıkarma yolunda. Yani gözle görülen bir durgunlaşma var. Esas olan tabiiyle gelir azalınca, Japonya'dan, İtalya'dan ithal etmeye çalışacaksınız. Japon modelleri %40 daha az pahalı. Tabiiyle Japonya'dan ithalat azalacak. Almanya'dan da azalacak. Ayrıca, Avrupa'dan seyahata çıkma azalması bekleniyor. Eğer şöyle bir durum olursa, herkes derse doların değeri daha da fazla azalacak, belki de seyahat artabilir. Böyle bir durum Brezilya'dan Amerika'ya olan seyahatta oldu. Rakamlara bakıyoruz, Brezilya parası düşüyor, ama Brezilya'dan Amerika'ya gelen turist sayısı artıyor.

ANATOLIA: *Bu ekonomik kriz Avrupa ekonomilerini de etkilemez mi?*

VAR: Etkileyecek, çünkü Almanya'nın ihracatını etkileyecek. Türkiye için daha da kötü; Alman markının değeri yükseleceği için Türkiye'nin Almanya'dan olan ithalatını etkileyecek. Türk mallarının ihracatı da söz konusu olacak. Tabii bir de nakliye ücreti bindiği için, yani kritik bir dönemdeyiz. Şu anda falcı olmak lazım, ama bazı hususları da çok yakından tetkik etmek lazım. Yani gün gün tetkik etmek lazım; ki bu turizm sektörü için çok önemli. Körfez Krizi'nin geçtiğini varsayalım, fakat benim tahminime göre bir ekonomik yavaşlama söz konusu. Teksas, çok turist çeken bir yer Amerika içerisinde, bu yıl bir yavaşlama olacağını düşünüyoruz. Uzun mesafeli seyahatlar bir yana, kısa mesafeli seyahatlar bile petrol fiyatının artması sonucu pahalılaştı. Petrol fiyatının artmasından

Şu anda insanların %1'i filan seyahat ediyor. Bu, çok az bir rakam. Diyelim ki, 3 milyarlık Çin nüfusunun ancak parmakla gösterilen kısmı seyahat ediyor. Veyahut da Hindistan'ın, Afrika'nın çok az bir kısmı seyahat edebiliyor. Buralarda çok küçük bir gelir artışı seyahata çıkmayı arttırabilir. Mesela Rusya'nın açılması, Doğu Avrupa'daki gelişmeler. Buralarda gelir seviyesinde artış olunca seyahat eden sayısında da artış olacak.

en fazla zararı uçak şirketleri gördü.

ANATOLIA: *Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri nedir? Ne olmalıdır?*

VAR: Türkiye'nin turizm gelirleri 3.5 milyon dolardır. Toplam dünya turizm gelirleri içinde Türkiye'nin payı %1.5-1.75 arasındadır. Mühim olan şu andaki miktarı değildir, artış hızıdır. Eğer siz bu oranı %1'den %1.5'a çıkarmışsanız, %50 artış göstermiş oluyorsunuz. Bu gelişme, pek çok ülkeyi korkutuyor. İspanya'nın Florida'da Turizm Bürosu var. Bu büro, Florida'dan İspanya'ya turist çekmek için çalışıyor. Çok enterasan şeyler oldu burada. Bazı turistler daha önceden İspanya'ya tatile giderken, Türkiye'ye gitmeye başladılar. Florida'daki İspanya Turizm Bürosu yetkilisi, bana "galiba biz Türkiye ile rekabet ediyoruz" dedi. Bu mühim bir gelişme. Türkiye dış piyasaya kendini açtığı zaman, tabii o dış piyasanın şartlarına göre davranması lazım.

ANATOLIA: *Genel ekonomi içinde turizmin yeri nedir?*

VAR: Turizm, genel ekonomi içinde 3.5 milyar dolarlık bir yere sahip. Bu miktar da artıyor. Turizmi, bir tür ihracat olarak düşünürsek, genel ihracat içindeki payı artıyor. Bunun yanında diğer ihracat türleri de artıyor. Örneğin, tekstil artıyor. En mühim şeylerden bir tanesi, kişilerin dışarıya satış yapma ilgileri artıyor.

ANATOLIA: *Turizm pek güvenilir bir sektör değil. Görüyorsunuz Körfez Krizi'nin etkilerini...*

VAR: Fakat aynı şey tekstilde de olabilir. Hiçbir sektörün güvenilirliği yoktur. Kaldı ki tekstilde, kota veya benzeri uygulamaların konjoktüre tabii olma olayı var. Sadece turizmde değil.

ANATOLIA: *Yabancı tur operatörleri Türkiye'ye gelen turist sayısı konusunda bir kota uygulamaları başlatamazlar mı?*

VAR: Doğru. Ama turizmde devlet kotası yoktur.

ANATOLIA: *Şirketler uygular...*

VAR: Şirketler uygular ama, o da ne derece etkili olur? Tur operatörü ne derece etkili olur? Dikkat ederse, Türk sanayicileri, Türk ihracatçıları, Türk turizmcipleri yavaş yavaş dışarıdaki uygulamaları öğreniyorlar. Eğer İngiliz tur operatörleri yahut da Alman tur operatörleri bu yola gidiyorsa, onun karşılığında, bakıyorsunuz Türkler kendileri birşeyler kuruyor. Birşeyler yapmaya çalışıyor. Son 2-3 yıl içerisinde Amerika'daki gelişme çok olumlu. Bakıyorsunuz Türkler seyahat işlerini organize ediyorlar. Madem onlar yapmıyorlar, bu konuları Türkler yapıyorlar. Bu, bir senede olacak bir konu değil. Birkaç yıl sonra onlarla rekabet yoluna gidilecek. Tahminime göre, bu ara bir durum. Yani şu anda, mesela bir Alman tur operatörü yahut da bir İngiliz tur operatörü çeşitli anlaşmalarla Türkiye'ye turist gönderilmesini engelliyor. İspanya ucuz olmasına rağmen şu anda turistten bıkmış durumda. Kollarını açarak pek de turist beklediği söylenemez. İtalya zaten aynı durumda. Yunanistan'ın ise problemleri var. Su problemi var. Hava kirliliği problemi var. Bir de turiste karşı tutum çok daha kötü. Yani Yunanistan'ın turiste karşı tutu-

mu kötü. Bir de daha küçük bir ülke. En son olumsuzluk da deniz kirlenmesi daha da fazla. Yani birçok gelişme Türkiye lehine işliyor.

ANATOLIA: *Turizmin genel ekonomiye olan katkısı tam olarak belirlenebiliyor mu?*

VAR: Bu tam olarak belirlenemiyor. Bir dolarlık turizm geliri ne oluyor? Ne kadarı otelciye kalıyor? Ne kadarı ücret olarak gidiyor? Bunu bilmeye ihtiyacımız var. Fakat benim tahminime göre, şu anda gelen bir dolar çok daha fazla iş sahası yaratıyor Türkiye'de Yunanistan'a nazaran. Yunanistan'a gittiğinizde, İtalya şarabı içmek zorunda kalıyorsunuz. Yahut da başka ülkelerin mallarını almak durumunda kalıyorsunuz. Yani Türkiye şu anda bu hususlarda çok daha şanslı.

ANATOLIA: *Sayın Var, dünya turizmi nereye gidiyor? Turizmin geleceğine ilişkin düşünceleriniz nelerdir?*

VAR: Şu anda insanların %1'i filan seyahat ediyor. Bu, çok az bir rakam. Diyelim ki, 3 milyarlık Çin nüfusunun ancak parmakla gösterilen kısmı seyahat ediyor. Veyahut da Hindistan'ın, Afrika'nın çok az bir kısmı seyahat edebiliyor. Buralarda çok küçük bir gelir artışı seyahata çıkmayı arttırabilir. Mesela Rusya'nın açılması, Doğu Avrupa'daki gelişmeler. Buralarda gelir seviyesinde artış olunca seyahat eden sayısında da artış olacak. Diğer bir konu da, seyahatlerin kısalması. Uzun seyahatler yerine kısa seyahatler tercih ediliyor. Sonra, geliri yüksek yaşlı sayısı gittikçe artıyor. Şu anda görüyorsunuz, Eylül-Ekim aylarında pek çok yaşlı turist geliyor. Diğer bir konu artık deniz, kum, güneş yerine tarihi eserleri görmek, alış-veriş yapmak istiyorlar. Bir nevi hayatı daha zenginleştirici amaçlarla geliyorlar artık. "70 yıl yaşamışım ama, pek çok yeri görmemişim. Yani benim bir yeri görmüş olmam büyük bir kendini tatmin olayı". Böyle pozitif gelişmeler var. Tahmin ediyorum ki, 2000 yıllarına doğru seyahat eden sayısı yarım milyarı geçecek.

ANATOLIA: *Sayın Hocam, değerli vaktinizin bir bölümünü bu söyleşiye ayırdığınızdan dolayı teşekkür ederim.*

VAR: Ben de teşekkür ederim.

(Bu söyleşi 18 Kasım 1990 tarihinde Kuşadası'nda gerçekleştirilmiştir.)